

به نام خداوند جان و خرد

دانشگاه شهید بهشتی  
دانشکده ادبیات و علوم انسانی  
گروه زبان شناسی

بررسی مجموعه فارسی بیاموزیم (آموزش زبان فارسی)  
از منظر فرانش بینافردي  
بر اساس چارچوب نظری دستور نقش گرای نظام مند هلیدی

پژوهش: فرشته رضاخانی

کتابخانه ادبیات و علوم انسانی  
دانشگاه شهید بهشتی

استاد راهنما: دکتر محمد دبیرمقدم  
استاد مشاور: دکتر ارسلان گلغام

۱۳۸۶ / ۸ / ۲۷

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته:

زبان شناسی

(آموزش زبان فارسی به غیر فارسی زبانان)

۱۰۵۹۵۹

بهمن ۱۳۸۵

تقدیم به آن دو بی نظیر

که عشق را

در وجودم

کاشتند و به بار نشانند و جاودانه ساختند

تا همیشه، تا ابد ...

بی شک پژوهش حاضر نتیجه‌ی استفاده از محضر اساتیدی گرانمایه است که همواره بی دریغ آموزگار و راهگشایم در رسیدن به هدفم بوده‌اند.

جناب آقای دکتر محمد دبیر مقدم که با آموزش و راهنمایی‌های عالمانه و نیز صبر و حوصله فراوان، دستیابی به نتیجه حاضر را برای من امکان‌پذیر ساختند.

جناب آقای دکتر ارسلان گلفام که با اصلاحات و بیان نکات ارزنده، امکان ارائه‌ی کاری بی نقص‌تر را برایم فراهم نمودند.

جناب آقای دکتر کیوان زاهدی که با نکته‌بینی‌های ظریف و استادانه، کار آمدتر شدن هرچه بیشتر پژوهش را موجب گشتند؛ و نیز بسیاری از اساتید گرانمایه‌ی دیگر که مجال نام بردن از یکایک آنان در این مقال کوتاه ممکن نیست.

سپاس بیکران از تمامی آن عزیزان.

ھیات داوران :

۱- استاد راهنما: دکتر محمد دبیر مقدم

۲- استاد مشاور: دکتر ارسلان گلغام

۳- استاد داور: دکتر کیوان زاهدی

۴- مدیر گروه زبان شناسی: دکتر ابوالقاسم اسماعیل پور

۱۶

## چکیده

پژوهش حاضر تلاشی است جهت بررسی مجموعه‌ی فارسی بیاموزیم (آموزش زبان فارسی - ۵ جلد)، از منظر فرآینقش بینافردی، براساس دستور نقش گرای نظام مند هلیدی. براین اساس و در راستای دستیابی به اهداف پژوهش، کلیه‌ی دروس فرد مجموعه‌ی مذکور تحلیل و نتایج زیر حاصل گشت:

پژوهش حاضر آشکار ساخت که در مجموعه مذکور ساخت خبری با ۸۵ درصد فراوانی رخداد، ساخت غالب است و ساخت های پرسشی، امری، پیشنهادی و منادایی، در مجموع، تنها ۱۵ درصد از ساختار متن را به خود اختصاص داده اند که در این میان ساخت پرسشی ۷/۱ درصد، امری ۵/۴ درصد، پیشنهادی ۰/۶ درصد و منادایی ۱/۹ درصد را شامل می شوند. در نتیجه، یافته های حاضر، فرضیه های پژوهش را که ساخت پرسش و پاسخ، و امر را ساخت غالب در نظر گرفته بود، به چالش کشیده و آشکار نمود که مجموعه‌ی مذکور در آموزش گونه‌ی گفتاری هم پای نوشتاری و نیز بهره گیری از روش آموزش ارتباطی چندان موفق نبوده است.

از سوی دیگر جهش ناگهانی حجم درس ها در جلدهای ۴ و ۵ در مقایسه با جلدهای ۱ تا ۳ روند منطقی افزایش کمی و کیفی درس ها را با در نظر گرفتن میزان کسب مهارت زبان آموزان در پایه های اول تا سوم دچار اختلال نموده است.

نتیجه گیری دیگری که از پژوهش حاضر حاصل گشت، اینست که تحلیل پذیری بندهای زبان فارسی را از منظر فرآینقش بینافردی، براساس دستور نقش گرای نظام مند هلیدی تایید نمود.

## فهرست مندرجات

### فصل اول - کلیات

۲	..... ۱-۱ مقدمه
۲	..... ۲-۱ بیان موضوع
۳	..... ۱-۲-۱ فرانشش تجربی
۳	..... ۲-۲-۱ فرانشش بینافردی (= میان فردی)
۳	..... ۳-۲-۱ فرانشش متنی
۳	..... ۴-۲-۱ فرانشش منطقی
۴	..... ۳-۱ اهمیت پژوهش
۴	..... ۴-۱ پرسش های پژوهش
۵	..... ۵-۱ فرضیه های پژوهش
۶	..... ۶-۱ محدودیت های پژوهش
۶	..... ۷-۱ هدف پژوهش
۷	..... ۸-۱ سازمان بندی پژوهش
۷	..... ۹-۱ روش تحقیق

### فصل دوم - مروری بر مطالعات پیشین

۹	..... ۱-۲ مقدمه
۹	..... ۲-۲ پیشینه مطالعات انجام شده

۹	..... ۱-۲-۲ فرزاد میر احمدی
۱۴	..... ۲-۲-۲ فریار اخلاقی
۱۶	..... ۳-۲-۲ لیلا شیران
۱۷	..... ۴-۲-۲ احمد صافی
۱۷	..... ۵-۲-۲ مهرخ غفاری مهر

### فصل سوم - معرفی چارچوب نظری

۱۹	..... ۱-۳ مقدمه
۲۰	..... ۲-۳ بند به منزله ی تبادل
۲۶	..... ۳-۳ عنصر وجه
۲۶	..... ۱-۳-۳ ساختار وجه
۳۳	..... ۲-۳-۳ معنای نهاد و زمان
۳۴	..... ۱-۲-۳-۳ زمان
۳۵	..... ۲-۲-۳-۳ نهاد
۳۸	..... ۴-۳ ساختار مانده
۳۸	..... ۱-۴-۳ محمول
۳۹	..... ۲-۴-۳ متمم
۴۰	..... ۳-۴-۳ افزوده
۴۲	..... ۱-۳-۴-۳ افزوده های وجهی
۴۷	..... ۲-۳-۴-۳ افزوده های ربطی
۴۸	..... ۵-۳ بندهای پرسشی پرسشوازه ای، تعجیبی و امری



۴۸	..... بندهای پرسشی پرسشواژه ای ۱-۵-۳
۴۹	..... بندهای تعجیبی ۲-۵-۳
۵۰	..... بندهای امری ۳-۵-۳
۵۱	..... ۶-۳ قطیبت و وجه نمایی
۵۱	..... ۷-۳ فقدان عناصر وجه
۵۱	..... ۱-۷-۳ حذف
۵۲	..... ۲-۷-۳ بند کهن
۵۳	..... ۸-۳ بند به منزله ی نهاد
۵۴	..... ۹-۳ اکنون بر اساس مباحث بالا یک متن را تحلیل می کنیم

### فصل چهارم - تجزیه و تحلیل داده ها و نتایج

۶۴	..... ۱-۴ مقدمه
۶۵	..... ۲-۴ داش آکل ( درس هفدهم - جلد ۴ )
۷۳	..... ۳-۴ تحلیل درس داش آکل ( درس هفدهم - جلد ۴ )
۱۳۶	..... ۴-۴ تجزیه و تحلیل متن
۱۳۹	..... ۵-۴ یافته های حاصل از تحلیل مجموعه ی فارسی بیاموزیم (۵ جلد)
۱۴۴	..... ۶-۴ نتیجه گیری

### فصل پنجم - خلاصه و پیشنهادات

۱۵۶	..... ۱-۵ خلاصه
۱۵۹	..... ۲-۵ پیشنهاداتی برای پژوهش های آتی
۱۶۰	..... فهرست منابع فارسی

- ۱۶۲ ..... فهرست منابع انگلیسی
- ۱۶۳ ..... واژه نامه ی فارسی - انگلیسی
- ۱۶۸ ..... واژه نامه ی انگلیسی - فارسی
- ۱۷۳ ..... چکیده ی انگلیسی
- ضمیمه ..... سه جلد - به پیوست

# فصل اول

## کلیات

## ۱-۱ مقدمه:

پژوهش حاضر تلاشی است برای بررسی مجموعه‌ی فارسی بیاموزیم (آموزش زبان فارسی) از منظر فرانشی بینافردی و بر اساس چارچوب نظری "دستور نقش گرای نظام مند" هلیدی. چارچوب نظری مذکور در این فرانشی به بررسی ساختار وجه و مانده در هر بند می‌پردازد.

در این پژوهش کلیه‌ی دروس فرد مجموعه‌ی فارسی بیاموزیم (۵ جلد) مورد بررسی قرار گرفته‌اند تا از این گذار از سویی نقاط قوت و ضعف این مجموعه آشکار شده و راه را برای نگارش مجموعه‌ی هابی کاربردی تر هموار سازد و از سوی دیگر میزان کاربرد این نظریه در زبان فارسی و در مقایسه با زبان انگلیسی آشکار گردد.

## ۱-۲ بیان موضوع:

بر اساس چارچوب نظری "دستور نقش گرای نظام مند" هلیدی، انگیزه و هدف اصلی در بوجود آمدن زبان صرفاً "یک انگیزه زیستی و ذاتی (ژنتیکی) نیست، بلکه نیاز ارتباطی و تعاملات اجتماعی و جامعه گرا بودن بشر به عنوان انگیزه اصلی بوجود آمدن زبان در نظر گرفته می‌شود. یعنی انگیزه بوجود آمدن زبان، یک انگیزه اجتماعی - فرهنگی و ارتباطی است.

در این رویکرد تجمع هم زمان سه لایه معنایی در هر بند ساده بیان معنا را امکان پذیر می‌سازد. البته باید لایه معنایی چهارمی را نیز بر این مجموعه افزود که فراتر از بند ساده عمل می‌کند و حیطة عملکرد آن بند مرکب یا جمله‌های یک متن است. هر یک از این لایه‌های معنایی، به زبان فنی این چارچوب نظری فرانشی<sup>۱</sup> نامیده می‌شوند. جوهره این فرانشی‌ها به شرح ذیل است:

## ۱-۲-۱ فرانش تجربی<sup>۲</sup>

یکی از سه لایه معنایی است که محتوایی را بیان می کند. به بیان دیگر این لایه معنایی در یک بند ساده به بیان تجربه ای برای خواننده یا شنونده می پردازد که می توان آن را معادل معنای گزاره ای<sup>۳</sup> یا تحت اللفی در نظر گرفت.

## ۲-۲-۱ فرانش بینافردي (= میان فردی)<sup>۴</sup>

دومین لایه معنایی که هر بند ساده با خود حمل می کند فرانش بینافردي است. وظیفه این فرانش نشان دادن چگونگی بیان یک بند ساده است (پرسشی، امری، خبری، پیشنهادی...). به بیان دیگر این لایه معنایی بیان می دارد که چگونه گوینده یا نویسنده، با شنونده یا خواننده خود تعامل برقرار می کند.

## ۳-۲-۱ فرانش متنی<sup>۵</sup>

سومین لایه معنایی فرانش متنی است که نشان می دهد یک بند ساده تا چه میزان به متنیّت کل متن کمک می کند؛ یعنی آن بند چه جزئی از متن را تشکیل می دهد.

## ۴-۲-۱ فرانش منطقی<sup>۶</sup>

لایه چهارم معنایی فرانش منطقی است که در واقع فراتر از بند ساده عمل می کند و حیطة عملکرد

- 
- 2- Experiential Metafunction
  - 3- Propositional Meaning
  - 4- Interpersonal Metafunction
  - 5- Textual Metafunction
  - 6- Logical Metafunction

آن بند مرکب یا جمله های یک متن است و به بیان ارتباط میان بندها و چگونگی پیوند هر بند با بند پیشین و پسین خود می پردازد.

### ۱-۳ اهمیت پژوهش:

از آنجا که مجموعه فارسی بیاموزیم از جدیدترین مجموعه های آموزش زبان فارسی است که در سال ۱۳۸۲ به چاپ رسیده است، و بی تردید در آن تلاش فراوانی برای ارتقاء سطح کیفی دروس آموزش زبان فارسی به عمل آمده، اما ضرورت ایجاد می کند تا با بررسی دقیق و تجزیه و تحلیل موشکافانه بر روی این مجموعه، اشکالات احتمالی آن استخراج و نقاط قوت آن نیز برجسته گردد و در راستای ارتقاء هر چه بیشتر آن گامی هر چند کوچک برداشته شود.

### ۱-۴ پرسش های پژوهش:

در مقدمه مجموعه "فارسی بیاموزیم" به نکاتی چند به عنوان ویژگی های عمده ی این مجموعه اشاره شده است که در آن میان سه ویژگی، به شرح ذیل، بیش از سایر نکات مورد توجه و اهمیت این پژوهش می باشد:

الف) آموزش گونه گفتاری زبان فارسی هم پای نوشتاری و در کنار آن.

ب) بهره گیری از روش آموزش ارتباطی<sup>۱</sup> در آموزش زبان فارسی به عنوان زبان دوم. این شیوه فرد را در تقابل با فرد دیگر یا جمع قرار می دهد تا بتواند یادگیری خود را تعمیق بخشیده و در موقعیت های گوناگون زبانی آن را به کار برد.

ج) آشنایی فراگیران با موقعیت های زبانی و چگونگی کاربرد آن نظیر احوالپرسی، خرید، معرفی خود و دیگران، گفتن زمان، درخواست و رد درخواست، خداحافظی و تعارف ها.

بر مبنای این سه ویژگی، انتظار می رود که در این مجموعه از ساختارهای پرسش و پاسخ، خبری و پیشنهادی به میزان بیشتری استفاده شده باشد که البته این انتظار تنها یک گمانه زنی نیست و شواهد و تحلیل های ارائه شده در مباحث تحلیل کلام (در دستور نقش گرای نظام مند هلیدی) به روشنی موید آن است. بر این اساس پرسشهای پژوهش حاضر به شرح ذیل خواهند بود:

- ۱- چند درصد از جملات پرسشی هستند؟
- ۲- چند درصد از جملات امری هستند؟
- ۳- چند درصد از جملات خبری هستند؟
- ۴- در چند درصد از جملات از حالات منادایی استفاده شده است؟
- ۵- چند درصد از جملات را به لحاظ نفی و اثباتی می توان تفکیک کرد؟
- ۶- بسامد رخداد افعال وجهی به چه میزان است؟

### ۱-۵ فرضیه های پژوهش:

- ۱- در این مجموعه، ساخت پرسشی ساخت غالب است.
- ۲- بسامد کاربرد ساخت امری مورد توجه ولی محدودتر از ساخت پرسشی و خبری است.
- ۳- بسامد کاربرد ساخت خبری مورد توجه و در حد ساخت پرسشی است.
- ۴- بسامد کاربرد حالات منادایی قابل توجه و در حد ساخت امری است.
- ۵- در تفکیک جملات نفی و اثباتی، جملات مثبت در مقایسه با جملات منفی، درصد بسیار بالایی را به خود اختصاص می دهند. درصد جملات منفی بسیار ناچیز است.

۶- بسامد کاربرد افعال وجهی چندان قابل توجه نیست.

### ۱-۶ محدودیت های پژوهش:

اگرچه پژوهش حاضر از لحاظ در اختیار داشتن منابع با مشکل جدی مواجه نبود، اما از آنجا که منابع اصلی پژوهش بر مبنای تحقیقاتی بود که بر روی زبان انگلیسی انجام شده، محک زدن و انطباق مبنای این رویکرد با داده های زبان فارسی از چالش های پیش روی این پژوهش بود.

در این پژوهش به دلیل حجم بسیار زیاد داده ها (مجموعاً ۱۵۰ درس در مجموعه ی ۵ جلدی فارسی بیاموزیم) تنها دروس فرد بر اساس سیستم نمونه گیری عددی ساده انتخاب شده و مورد بررسی قرار گرفته اند. در این میان، از مجموعه ی دروس فرد، تعداد ۳ درس منثور (درس های ۱۳، ۲۳ و ۲۹ از جلد پنجم) به دلیل پیچیدگی های متنی و نگارشی و نیز دروس با محتوای منظوم به علاوه ی ابیات موجود در میان دروس منثور از چرخه ی تحلیل خارج گشته اند چرا که تحلیل آنها روال و مجالی دیگر را طلب می نماید.

### ۱-۷ هدف پژوهش:

هدف اصلی این پژوهش بررسی کلیه بندهای دروس فرد مجموعه فارسی بیاموزیم (آموزش زبان فارسی - ۵ جلد)، در سه سطح مقدماتی، میانه و پیشرفته، به عنوان جدیدترین کتابهای آموزش زبان فارسی به غیر فارسی زبانان، است تا از این رهگذر:

۱- نقاط قوت و ضعف این مجموعه آشکار گردد

۲- بازنمایی نقاط قوت و ضعف در این مجموعه مبنایی باشد برای مطالعات وسیع تر و تجزیه و

تحلیل دقیق تر در خصوص نگارش کتاب های آموزش زبان فارسی به غیر فارسی زبانان.



۳- موجبات دستیابی به مجموعه هایی از آموزش زبان فارسی به غیر فارسی زبانان فراهم گردد که با حداقل نقاط ضعف و حداکثر کارایی در اختیار علاقه مندان به فراگیری این زبان به عنوان زبان دوم قرار گیرد.

### ۱-۸ سازمان بندی پژوهش:

پژوهش حاضر شامل ۵ فصل است. فصل اول منظری کلی از پژوهش، اهمیت و اهداف آن را بیان می نماید. در فصل دوم مطالعات انجام شده ی مرتبط ارائه می گردد. فصل سوم مبانی نظری پژوهش را به تصویر می کشد. فصل چهارم پیکره ی اصلی پژوهش را شامل می شود که دربرگیرنده ی تحلیل داده ها است و فصل پنجم به نتیجه گیری و ارائه ی پیشنهادات برای پژوهش های آتی می پردازد.

### ۱-۹ روش تحقیق:

پژوهش حاضر تحقیقی است در حوزه مطالعات تحلیل کلام که با نگاهی موشکافانه به مجموعه ی فارسی پیاموئیم به کالبد شکافی متون مجموعه ی مذکور پرداخته است. روش تحقیق در این پژوهش کتابخانه ای، توصیفی و تحلیلی است، در حیطه ی پژوهش های نظری که یافته هایی کاربردی را در پی دارد.

# فصل دوم

مروری بر مطالعات پیشین

## ۱-۲ مقدمه

حقیقت آن است که در حوزه ی پژوهش حاضر، تا آنجا که نگارنده ی این پژوهش بررسی نموده، تحقیق جامعی صورت نگرفته است. اما از میان پژوهش های متنوعی که در حوزه ی زبان فارسی به انجام رسیده است، شاید بتوان معدودی از آنها را که به مقوله ی وجه در زبان فارسی پرداخته اند تا حدی با موضوع حاضر مرتبط دانست.

## ۲-۲ پیشینه ی مطالعات انجام شده

۱-۲-۲ فرزاد میر احمدی (۱۳۸۳) در پایان نامه ی کارشناسی ارشد خود با عنوان بررسی نظام وجه زبان فارسی بر اساس چارچوب نقش گرای نظام مند هلیدی تلاش نموده است تا ضمن تشریح نظریه ی نقش گرای نظام مند هلیدی، به بررسی نظام وجه در زبان فارسی بر اساس این نظریه پردازد.

وی در فصل اول پایان نامه ی خویش ضمن بیان موضوع به توضیح چهار فرآینقش تجربی، بینافردی، متنی، و منطقی پرداخته است.<sup>۱</sup> وی در تبیین اهمیت تحقیق خویش بیان می دارد که دستور نقش گرا به دلیل توجه به موضوعات اجتماعی، روانی و فرهنگی زبان، مفاهیمی جذاب و کاربردی را در بر می گیرد. بنابراین با بررسی نظام وجهی زبان از این منظر می توان به بازنگری متون آموزش زبان فارسی (به ویژه به غیر فارسی زبانان) پرداخت تا در نهایت متونی نگاشته شوند که از امکانات زبانی برای ایجاد ارتباط به نحو احسن بهره گیرند.

<sup>۱</sup> - به دلیل هم پوشی این بخش از مطالب با مندرجات فصل سوم پژوهش حاضر، از تکرار آنها در این قسمت خودداری می شود.

او در بخش های دیگر فصل اول پایان نامه ی خویش به طرح مسئله، سوالات تحقیق، فرضیه ها، انگیزه ی تحقیق، دامنه و روش تحقیق می پردازد. همچنین در توضیح واژه های "وجه" و "وجه نمایی" به عنوان واژه های کلیدی پژوهش خویش، وجه را در رویکرد هلیدی عنصری معرفی می نماید که به جنبه ی ارتباطی آن تاکید می شود و با توجه به هدف گوینده از ایجاد ارتباط (ارائه ی خبر، امر و یا پرسش) به طبقه ی خبری، پرسشی و امری تقسیم می شود. همچنین در توضیح وجه نمایی به عنوان واژه ی کلیدی دیگر، آن را در رویکرد هلیدی، نگرش گوینده راجع به کل بند معرفی می نماید که خود را با افزوده های وجهی و گاه نیز با افعال وجهی آشکار می نماید.

میر احمدی در فصل دوم پایان نامه ی خویش به پیشینه ی تحقیقاتی پرداخته است که در زمینه ی وجه، خصوصاً از منظر نقش گرای، انجام گرفته اند. فصل دوم رساله ی او به دو بخش تقسیم می شود. بخش اول تحقیقاتی را شامل می شود که به گونه ای عام در خصوص وجه انجام گرفته است؛ و بخش دوم شامل تحقیقاتی است که صرفاً بر روی وجه زبان فارسی و احیاناً بر اساس دستور نقش گرای هلیدی صورت گرفته اند.

وی در فصل سوم پایان نامه ی خویش به معرفی چارچوب نظری (دستور نقش گرای نظام مند هلیدی) می پردازد. او در این فصل به بررسی یکی از حوزه های زبان شناسی، یعنی تحلیل گفتمان، پرداخته و در راستای دستیابی به اهداف پژوهش خویش چارچوب ارائه شده از سوی هلیدی را در توصیف زبان معرفی می نماید. میر احمدی بیان می دارد که "هلیدی دستوری را ارائه می دهد که با توجه به آن می توان متون مختلف را بررسی کرد و فهمید که هر ژانر خاص از چه امکاناتی برای بیان مقاصد خود استفاده می کند و گوینده یا نویسنده برای ارتباط با مخاطب خود از چه امکاناتی استفاده می کند و بر این اساس فرق یک گفتمان موفق با ناموفق چیست." او در بخشی دیگر به مقایسه ی دستور زایشی و دستور نقش گرای نظام مند هلیدی می پردازد و دستور زایشی را نگرشی معرفی